

QADIMGI SHARQ, YUNONISTON, RIM BOG‘-PARK SAN‘ATI VA O‘RTA ASRLAR BOG‘LARI

Yusupaliyeva Dilafruz Kaxramonovna
O‘zDSMI, “Madaniyat va sa‘nat menejmenti”
kafedrası professor v.b., siyosiy fanlar doktori

Bog‘-park san‘ati tarixi. Bog‘lar va parklar ko‘plab ming yilliklar davomida shakllandi. Ibtidoiy jamoa tuzumidagi dastlabki qurilishlar insonning eng avvalo yashashi, tabiiy xodisalar va dushmanlardan asrash singari oddiy ehtiyojlarini qondirgan. Bu qurilish bilan bir qatorda ibtidoiy jamoa kishisining o‘troq hayot tarziga o‘tishi bilan bog‘liq bog‘ ham paydo bo‘ladi.

Turli xalqlar orasida o‘zaro ta’sir va aloqalar imkoni bo‘lmaganligi tufayli bog‘ning ibtidoiy bezagi boshqalardan uzilgan holda mustaqil rivojlanganligi bilan ajralib turadi.

Ammo shunga qaramay, bir-biridan juda uzoq bo‘lgan mamlakatda uy yonidagi sodda bog‘ni bezashda bir xillikni kuzatish mumkin, bu ishlab chiqaruvchi kuchlar rivojining bir xildagi darajasi va hayotdagi o‘xshash sharoitlar hamda jamiyatning tashkiliy tarkibining o‘xshashligi natijasi hisoblanadi. Bu ibtidoiy jamoa odamining istiqomat joyi oldidagi (tabiiy g‘or, o‘sib chiqqan qoya toshlar, yog‘och, g‘isht, tosh va boshqa ashyolardan qurilmalar) eng sodda bog‘lar qurilishi va bezatilishini rivojlanishidagi bu omillarning yetakchi o‘rnidan darak beradi.

Ibtidoiy odamning bog‘i eng oddiy to‘siqlar bilan o‘ralgan yer uchastkasidan iborat bo‘ldi. Ibtidoiy odam hayoti kabi uning mavjudligi ham tabiiy xodisalarga bog‘liq bo‘ldi. Bu bog‘ uyning yonida bo‘ldi, yer maydonidan farqli uni yovvoyi hayvonlardan asrash uchun o‘rab qo‘yildi. Dastlab o‘simliklar, asosan bevosita atorf tabiatdan olingan dorivor ekinlar o‘stirildi. So‘ngra ularning o‘rnini mevali va manzarali daraxtlar egalladi. Umuman olganda, ibtidoiy odam bizga qoldirib ketgan o‘simliklar tasviri shuni ko‘rsatadiki, unga quvonch hissi va tabiat go‘zalligi baxsh etadigan estetik idrok ma’lum bo‘lgan. Ko‘rinadiki, u o‘simliklardan nafaqat iste’mol manbasi, balki bezak sifatida ham foydalangan. Quldorlik tuzumini paydo bo‘lishi ishlab chiqarish kuchlarini rivojlanishiga shunday sharoit yaratdiki, bunda qo‘shimcha foyda olish imkoni paydo bo‘ldi. Qullar mehnatidan eng og‘ir kuch talab qiladigan sharoitlarda, ya’ni qurilishlarda, shuningdek bog‘ va parklarni barpo etishda foydalanildi. Ko‘p sonli qullar mehnatidan foydalanish orqali qadimda mahobatli saroylar, haykallar, bog‘lar va parklar qurildi. Quldorlik davlati va

quldorlar egalik qilgan katta xajmdagi boylik ularga saroylar va hashamatli uylar qurish imkonini berdi. Boshqa aholi kichik uylar, qullar esa xarobalarda yashar edi. Quldorlik jamiyatidagi bog' bezagi san'atining xususiyatlarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, u qadimgi Misr, Bobil va Ussuriyada boshlangan edi. Bobilliklar va ussuriyaliklar ayniqsa o'zlarining keng va boy o'rmon bog'li xududlari bilan bog' va park tushunchalariga haqiqiy ma'no berdilar.¹

Qadimgi Misrda bog' san'ati. Insoniyat madaniyati beshigi hisoblangan Misrda qurilish va san'at eng qadimgi davrlardayoq rivojlangan edi. Bezakdor bog'dorchilik Misrda yuqori darajaga erishadi. Bunga Nil daryosi bo'yidagi hosildor vodiy va murakkab tizimli kanallardan sug'oriladigan katta xajmdagi yerlar imkon berdi.² Bog' odatda hovlida yaratilgan va to'rtburchak shaklida bo'lgan. Palma, anjir, anorlar ikki-uch qator ekilardi, balandroq daraxtlar bog' chetiga, pastroqlari bog' ichiga o'tqazilardi. O'rtada ochiq joy qoldirilib, to'rtburchakli suv havzasi joylashtirilardi.

Shuningdek ibodatxonalar va maqbaralar yonida keng muqaddas bog'lar ham rejalashtirilar edi. Bog'ning ayrim qismlari bir-biridan pastroq tosh devorlar bilan ajratib qo'yilgan. Ariqlar bo'yiga soyador daraxtlar ekilgan. Bog' ichiga to'rtburchak suv havzalari va gulzorlar joylashtirilgan. Bog'ning butun atrofi baland o'sgan daraxtlar bilan o'ralgan.³

Bog' soya va salqinlik berardi, meva va gullar bilan ta'minladi, bu yerda lotos, papiruslardan iborat muqaddas daraxtlar ham bo'lar edi. Yoqimli hid beruvchi daraxtlar alohida qadrlanardi.

Qadimgi Misrda aniq kompozitsion rejaga ega bo'lgan bog' san'ati shakllandi:⁴

- o'qli kompozitsion tuzilishni o'z ichiga olgan va simmetriyadan foydalanilgan doimiy rejali;

- bog'ning ajralmas qismi bo'lgan suv havzali;
- ritmni kompozitsiya usuli sifatida foydalanilgan;
- hiyobon va qator daraxtlar ekish qo'llangan;
- daraxtlardan noyoblari ekilgan.

Semiramidaliklarning "muallaq bog'lari". Misrga qarama-qarshi ravishda G'arbiy Osiyodagi Assuriya va Bobil singari tekislikda joylashgan (Tigr va Yefrat daryolari orasi) mamlakatlarda o'rmonzor daraxtlarga boy. Bunda boy o'rmonzor

¹ Стойчев Л. Парковое и ландшафтное искусство. София, 1962, 10 bet.

² O'sha joida.

³ Жирнов А.Д. Искусство паркостроения. Львов, 1977, 14 bet.

⁴ Боговая И.О., Фурсова Л.М. Ландшафтное искусство. М., 1988, 10 bet.

sharoitida assuriyaliklar va bobilliklar o‘simliklar, daraxtlarni ko‘proq qadrlaydi. Tabiiy daraxtzor o‘rmonlar ov qilish, tantanalar va bayramlar o‘tkazish joyi hisoblanadi. Ayni paytda misrliklar maydonni tasvirlaganda inson markaziy element hisoblanadi, assuriyaliklar va vavilonliklarda maydonning o‘zi asosiy tasvir elementi bo‘lib, inson unda ilohiylashtirish elementi bo‘lib xizmat qiladi.⁵ Assuriyaliklar va bobilliklar muallaq bog‘lar yaratuvchisi hisoblanadi.

Semiramidaliklarning “muallaq bog‘lari” ayniqsa mashhur bo‘lgan. Ular mil.avv. VI asrda shoh Navuxodonosor hukmdorligi paytida yaratilgan.⁶

Bu muallaq bog‘lar mustahkam baland poydevorga o‘rnatilgan keng to‘rt qavatli ayvonlarga qurilgan. Ayvonlarga g‘isht terilgan va qatron qalay qo‘yilgan, shu bilan suv va tuproqni pastki qavatga o‘tmaydigan qiladi. Keng bog‘ ayvonlar oq va pushti marmardan ishlangan mahobatli zinalar bilan bog‘lanadi. Har bir ayvonda unumdor tuproq qalin qilib yotqizilgan, u eng baland daraxtlarning o‘shishiga ham imkon bergan. Bog‘ ayvonini paxmoq o‘simliklar bezagan.

Xulosa o‘rnida shuni aytish kerakki, Assuriya va Bobilda bezakdor bog‘ san’ati eng avvalo erkin tabiiy kompozitsiya bilan ifodalangan, zero bunda landshaft tabiiy kompozitsiya bosh tasviriy omil bo‘lgan. Bobildagi saroy va ibodatxonalar yonida asosan bezak xususiyatiga ega bo‘lgan va geometrik shakldagi hiyobonlar asosiy o‘rin egallagan. Arxitektura va sirk inshootlari nihoyatda katta xajmda bo‘lgan. Assuriyaliklar va bobilliklar o‘rmon-bog‘ va muallaq bog‘ kashfiyotchilaridir. Ular uchun yana sun’iy tepaliklar va ayvonlar odatiy bo‘lgan, bu ko‘plab kanallar, suv havzalari, ko‘llar va boshqalar mavjudligida ko‘rinadi. Palma, sarv, eman, chinor singari daraxtlar bu joylar uchun xos xususiyat bo‘lib qolgan. Midiylar va forsiylarda ham bog‘ qurilishi rivojlangan. Saroylar oldidagi bog‘lar hiyobondagi daraxtlar bilan geometrik shaklda joylashgan. Bog‘ qurilishi maftunkor ish bo‘lgan. Daraxtlar payvand qilinib yangi navlar yaratilganligi ma’lum. Forsiylar uchun muqaddas bog‘lar alohida ahamiyatga ega bo‘lgan. Ular o‘z bog‘larini “paradizi” deb nomlagan.⁷

Qadimgi Yunon bog‘lari. Yevropada birinchi bo‘lib Qadimgi Yunonistonda paydo bo‘ldi. Qadimgi yunon bog‘larida daraxtlar tizimli shaklda joylashtirilgan, to‘rtburchak daraxtzor shaklini tashkil qilgan. Hiyobonlar va yo‘laklar to‘g‘ri chiziq bo‘ylab qurilgan va haykallar, favvoralar, hovuzlar, vazalar, ustunlar, minoralar, marmar ibodatxonalar va boshqalar bilan bezatilgan. Bog‘ning markaziy joylarida

⁵ Стойчев Л. Парковое и ландшафтное искусство. София, 1962, 12 bet.

⁶ «Пойтахт транспорти», № 31, 2007, 7 bet.

⁷ www.yellow pages. uz/? mode=rubrics crapter-id

dam olish uchun soya-salqin shiyponlar bilan o‘ralgan gimnastika mashqlari uchun qumloq maydonchalar qurilgan.

Qadimgi yunonlar o‘simlik olami haqida anchayin keng ma’lumotlarga ega bo‘lgan.⁸ Yunonlar mifologiyasida qadimda suyuqli bo‘lgan gullar, ayniqsa atirgul haqida rivoyatlar bor.⁹

Qadimgi Yunoniston bog‘-park san‘ati uchun quyidagi xududni ko‘kalamzorlashtirish turlari bo‘lgan:¹⁰

Muqaddas daraxtzor – geroonlar. Ular qahramonlarga atab tashkil qilindi va xotira xususiyatiga ega bo‘ldi. Bog‘ hududi suv havzalari, haykallar va arxitektura inshootlari joylashtirildi. Keyinchalik geroonlarda xotira sport musobaqalari tashkil etildi, yo‘laklar, maydonlar, ippodromlar qurilib, ular sport parklariga aylanib qoldi. Yo‘laklar va maydonlar yoniga chinorlar, teraklar va boshqa daraxtlar ekildi.

Falsafiy bog‘lar ilmiy suhbatlar va mashg‘ulotlarga mo‘ljallanadi.

Shahar ko‘chalari, maydonlarining yashil qiyofasi inshootlar va yo‘llar bo‘yicha daraxtlar va butalar ekib yaratiladi.

Shaxsiy bog‘lar sof utilitar xususiyatga ega. Ularda gullaydigan o‘simliklardan keng foydalaniladi.

Qadimgi Rim bog‘-park sanati. Misr va yunon madaniyati yutuqlaridan foydalanib rimliklar o‘z madaniyatini yaratdi, u qadimiy jahon tarixida eng boylaridan biri hisoblanadi. Mil. avv. I asrda bog‘larning quyidagi turlari shakllandi:

Muqaddas daraxtzorlar diniy e‘tiqod bilan bog‘liq. Negaki ular yunonlarda kichikroq maqbara, minora yoki mehrobdan iborat bo‘lgan.

Shahar jamoatchilik bog‘lari maydonlardagi jamoatchilik inshootlari yonida qurilgan va turli xajmda bo‘lgan. Buloq yoki hovuzlari bo‘lgan bog‘larning hiyobonlari bo‘lgan va qator daraxtlar ekib bezatilgan, dam olish uchun o‘rindiqlar qo‘yilgan yopiq shiyponlar bo‘lgan, haykallar bilan bezatilgan.

Shahardagi xususiy bog‘lar unchalik ko‘p bo‘lmagan va uy rejasiga moslab joylashtirilgan. Qadimgi Rimda atrium-peristal uylar turi shakllangan edi, uning tarkibida haykallar, butalar, gulzorlar bilan bezatilgan va suv bilan ta‘minlangan ichki hovli bo‘lar edi. Hovlini o‘rab turgan galereya devorlari o‘simlik tasvirlari bilan bezatilgan edi. Bunday ichki hovlilar peristilya deb nomlandi. Villa va saroydagi bog‘lar xo‘jalikdan tortib xazilnamo so‘zlar bilan nomlanar edi. Ular

⁸ Рандхава М.Сады через века.М.,1981, 10 bet.

⁹ Верзилин Н. По садам и паркам мира. Л., 1960, 132 bet.

¹⁰ Боговая И.О., Фурсова Л.М. Ландшафтное искусство.М.,1988, 12 bet.

ayvonsifat qoyalarga joylashtirilardi, gullar, favvoralar, haykallar, turli arxitektura inshootlari bilan bezatilardi.

Bog'-ksist (yassi bog') parter ko'rinishiga ega bo'lgan va uyga taqalib turgan.

Bog'-ippodrom Yunonistondan olingan. Hiyobonlar va qirqilgan butalar bilan o'ralgan gulzorlardan iborat yassi ochiq maydon ko'rinishida bo'lgan. Atrofiga favvoralar, shiyponlar, gulzorlar, daraxt-buta kompozitsiyalari joylashtirilgan. Bunday bog'lar nomi Pliniy va Kolumella tasvirlarida keltiriladi. (Tuski toskan villasi, Rim yonidagi Laurensiya villasi va imperator Adrianning "Tiburtina" villasi 117-138 yillarga oid bo'lgan).

Rim bog' san'atiga xos bo'lgan xususiyatlar quyidagilarda ko'rinadi:¹¹ butun kenglikka nigoh tushib turishi uchun villalar tepalik joylarga qurildi, bu bosh talab bo'lgan edi.

Joyning baland-pastligidan va tabiiy sharoitlardan mahorat bilan foydalanildi va uy-joylar bog' bilan uyg'unlikda qurildi. Bog'lar plastik elementlar va suv havzalari bilan boy, dabdabali qilib bezatilgan. Daraxtlar ko'rinishiga qarab bog' maydoni bo'ylab joylashtirildi. Jamoatchilik bog'lari shaharda, ham shahardan tashqarida qurildi.

IV asr oxirida antik davr o'zining fani, san'ati, arxitekturasi bilan uzlatga chekinib, o'rta asrga o'rni bo'shatib berdi.

Bu paytda san'atlar orasida eng nozik hisoblangan va faqat tinchlikni yoqtiradigan bog'-park san'ati rivoji to'xtab qoladi. U ibodatxonalar va qal'alarda, nisbatan buzilishdan saqlanib qolgan xududlarda mavjud bo'ldi.¹²

Ibodatxona bog'lari. Ularda dorivor va mayda bezakdor o'simliklar o'stirilgan. Rejasi oddiygina bo'lgan, markazda suv havzasi va favvora joylashtirilgan. Ko'pincha ikkita kesishib o'tadigan yo'l bog'ni to'rt qismga bo'ladi; bu kesishuv markaziga atirgul butalari o'tqazilardi.

Qal'alardagi bog'lar devor ichida joylashardi. Ular kichikroq va yopiq bo'lgan. Bu yerda gullar o'stirilgan, quduq, ba'zan kichikroq hovuz va favvora va doim o'rindiqlar bo'lgan.

Bog'-labirint ibodatxonalar bog'larida shakllangan va keyingi bog' qurilishidan mustahkam o'rin oldi. Dastlab labirint doira yoki olti burchak shaklidagi naqsh tasavvurini beradi va murakkab yo'llar bilan markazga olib boradi. Dastlabki o'rta asrlarda bu tasvir ibodatxona polida tasvirlandi, keyinchalik yo'llar qirqilgan

¹¹ Стойчев Л. Парковое и ландшафтное искусство. София, 1962, 17 бет.

¹² Боговая И.О., Фурсова Л.М. Ландшафтное искусство. М., 1988, 16 бет.

shox devor bilan ajratib qo'yilgan bog'ga ko'chirildi. So'nggi o'rta asrlarda bog'dorchilik va botanika yuksak darajada rivojlandi, dastlabki botanika bog'lari paydo bo'ldi.

Qadimiy Xitoy bog'lari. Xitoylik ustalar bog' qurishda ikki asosiy yo'nalishga e'tibor berdilar. Ulardan biri Xitoyning iqtisodiy markaz bir qator yuz yilliklar davomida mavjud bo'lgan Yanszidan janubroqda yuzaga keldi. Kichikroq yer maydonlarida ixcham bog'lar yaratish bog'dorchilikning bu yo'nalishining asosiy xususiyati hisoblanadi. 1559 yili Shanxayda qurilgan Suchjou bog'lari va Yuy-van bog'i ushbu yo'nalishga misol bo'lishi mumkin.¹³

Bu bog'da barcha narsalar kichik ko'rinishda namoyish qilinardi, daraxtlarga kichik shakl berilardi. Ixcham bog'lar binolar, hovuzlar, ko'priklar, qoyalar, butalar, noyob daraxtlar va gullaydigan butalar bilan jihozlanardi.

Shimoliy yo'nalish Xitoy bog'-park san'atida ikkinchi yo'nalish hisoblanadi. Bog' uchun katta yer maydonlaridan foydalanish va ularda bir kompozitsiyaga bo'ysundirilgan suv havzalari va tog'larni joylashtirish shimoliy yo'nalish uchun xos xususiyat hisoblanadi.

Pekindan 12 km masofada joylashgan "Ixeuyan" ("Osoyishtalik bog'i") bog'i hozirgacha saqlanib qolgan bu turdagi bog'larning eng yaxshi namunasi hisoblanadi.¹⁴ Uning maydoni 330 ga atrofida, bu maydonning beshdan to'rt qismini suv havzalari tashkil etadi.

"Ixeuyan" bog'i Xitoydagi chiroyli go'shalarning kichraytirilgan nushasidek tasavvur hosil qiladi. Bu yerda mamlakatning turli xududlaridagi tabiatni namoyon qiluvchi ko'rinishlarni, qadimiy mashhur bog'larning manzarasini va arxitektura ansambllarini uchratish mumkin. Arxitektura qurilmalarining turli uslublari va murakkab tarxlariga qaramasdan, bog' umuman yaxlit ansamblni tashkil etadi.

Kunminxu ko'li va Vanshoushan tog'i bog'ning markaziy motivlari hisoblanadi. Bir necha orollar va uzun to'g'oni bo'lgan Kunminxu ko'li 264 ga maydonni egallaydi. To'g'on, orollar va qirg'oq orasida oltita ko'priklar bor, ular ajoyib arxitektura qurilmasi hisoblanadi. Yozda ko'lining ustini nilufar gullar qoplaydi. Ko'l bo'yida dam olish va undan baxra olish uchun qirg'oqda 400 metrli galereya qurilgan. Vanshoushan tog'ida mavjud bo'lgan ko'plab pavilyonlar va saroylar ayrim bog'-hovlilarning yopiq kompleksini hosil qiladi, ularning ichida daraxtsimon

¹³ Горохов В.А., Лунц Л.Б. Парки мира. М., Стройиздат, 1985, 48 бет.

¹⁴ Жирнов А.Д. Искусство паркостроения. Львов, 1977, 26 бет.

пionлар, magnoliyalar o‘stirilgan, toshli bog‘lar joylashtirilgan va noyob baliqlar hamda nilufar gullar uchun hovuzlar qurilgan. Tog‘ning shimoliy cho‘qqisi o‘rmon bilan qoplangan. Tog‘ etagida ariqlar bor. Ariqlar qirg‘og‘i manzarasi Yanszidan janubroqda joylashgan xududlar uchun xos bo‘lgan manzaraga o‘xshaydi.

Ikkala yo‘nalishdagi (shimoliy va janubiy) bog‘-park san‘ati xususiyati quyidagilarda ko‘rinadi:

1) bog‘-park qurilishi uchun mamlakat tabiati – tabiiy manzaralar namuna bo‘lib xizmat qilgan;

2) bog‘ manzarasi uchun rangtasvirdan olingan obrazlardan foydalanilgan;

3) relyefga yaxshilab ishlov beriladi. Sun‘iy tog‘lar, tepaliklar, qoyalar, g‘orlar, ko‘llar, ariqlar tabiat qanday bo‘lsa shunday qilib mahorat bilan yaratiladi. Qoyatosh qurilmalari bog‘da dastlabki o‘rinlardan birida turadi. Xitoyda bog‘lardagi toshlar va qoyalar qurilmasi bilan maxsus shug‘ullanuvchi tosh yo‘nuvchilar hunari paydo bo‘lgan;

4) suv bog‘ning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Xitoy an’anaviy qonuniga ko‘ra bog‘ suv manbasi tomon joylashtirilishi kerak. Ko‘l va havzalarning asosiy qismini nilufar gullar egallaydi. Noyob baliqlar havzalarda yashovchilarning asosiy qismini tashkil etadi;

5) qadimiy Xitoy bog‘lari turli inshootlar, chinni va bronza idishlar, chiroqlar, qushlar va jonivorlar haykallari bilan to‘lib toshgan. Bog‘ atrofi yoki ichida har qanday ob-havoda uni tomosha qilish mumkin bo‘lgan yopiq shiyponlar qurilgan;

6) Xitoy bog‘larida xilma-xil daraxtlar uchraydi va bog‘ janubroqqa joylashgani sayin daraxtlar va butalar turi ko‘payadi. Bu yerda ko‘proq qarag‘ay, archa, majnuntol, bambuk, magnoliya, shaftoli va bodom, daraxtsimon pion kabilarga e‘tibor beriladi.

Yaponiya. Yapon bog‘i rejalashtirilganda avval syujet tanlanadi. Syujetda tog‘ va tepaliklar, tosh va suv asosiy o‘rin egallaydi. Yapon tilida bog‘ “Ten-say” deb ataladi, bu “tog‘ va suv” ni anglatadi. Ammo ba‘zan bog‘larda tepaliklar, buloqlar yoki ariqlarning aniq tasviri bo‘lmaydi, faqat ularning shakl-ramzi bo‘ladi. Shunda vodiylar va tog‘lar, suvsiz tog‘ daryolarning tez oqimlarini ifodalovchi “quruq manzara” vujudga keladi. Yaponiyada faqat tosh va qumliklardan iborat bog‘lar bor. Kiotodagi Rioanji “Toshlar bog‘i” bu turdagi mashhur bog‘lardan hisoblanadi.¹⁵ Bog‘ to‘g‘ri to‘rtburchak shaklga ega. Uning yassi yuzasiga yirik oq

¹⁵ Жирнов А.Д. Искусство паркостроения. Львов, 1977, 26 бет.

qum sepilgan, turli shakl va kattalikdagi 15 ta tosh bor, ular 2-3 yoki 5 donadan qilib joylashtirilgan. Dengiz to'liqlari tasavvurini hosil qilish uchun oq qum bambuk xaskash bilan tarab turiladi. Bu yerda hech qanday o'simlik yo'q, lekin o'zining mutanosibligi va toshlarni mohirona joylashtirilganligi tufayli Yaponiya bog' san'atining beqiyos asari hisoblanadi.

Yapon bog'larida doimiy yashil nina bargli daraxtlarga alohida e'tibor beriladi. Yapon manzaralariga xos bo'lgan eman daraxtlari gravyura va suratlarda minglab rassomlar tasvirlagan va ular bog'larda asosiy o'rin egallaydi.

Yapon bog'larida ochiq joylar va ko'lmaklar yashil maysalar bilan kamdan-kam qoplanadi. Bog'ning soya-salqin joylarida ko'proq shoxdan foydalanadi. Tuvaklarda o'stirilgan kalta daraxtlar yapon bog'iga xos xususiyat hisoblanadi. Bu daraxtlar buralgan va egilgan, ammo ularga inson qo'li bilan emas, balki tabiat bu ajoyib shakllarni bergandek.

Yapon bog'ida gullar kam ekiladi. Ammo suv havzalarida nilufar gullari ko'p o'stiriladi.

Hindiston. Hindistonning bog' san'ati ham bu davrda gullab-yashnadi, unga ham sharqona xususiyat xos bo'ldi va arxitektonika asosiy o'rin egalladi.¹⁶ Hindlarda bog' yashash joyining bir qismi va yaxshi ko'rgan joyi bo'lgan. Daraxt hayot ma'nosini bergan. Muqaddas ishlar daraxt tagida qilingan.

Boy hindlarning katta xajmdagi ko'ngilochar bog'lari, chiroyli gullar o'sgan ko'llari bo'lgan. Shaharning ayrim qismlarida aholi foydalanadigan jamoatchilik bog'lari ham bo'lardi.

Bog'larda takomillashgan shakldagi ko'plab suv havzalari bo'lgan. Bular ajoyib hovuzlar va ko'llardan iborat bo'ldi. Ulardan ham cho'milish, ham yerlarni sug'orish uchun foydalanildi. Mulkdorlar va taniqli shaxslarning ko'l va hovuzlari ko'p hollarda faqat bezak elementi sifatida xizmat qilgan. Hindlar bog'larida muqaddas hisoblangan jonivorlarga katta ahamiyat beriladi.

Yevropaga arablar rimliklar ta'sir qilgan o'z madaniyati bilan keldilar. Ayniqsa arablar madaniyati Ispaniyada gullab yashnadi.

Arab san'atining ajoyib namunasi bo'lgan Grenadadagi Algambra ansambli eng mashhur saroy-bog' kompleksi hisoblanadi.¹⁷ Bu saroyning qurilishi 1213 yildan 1338 yilgacha davom etdi, kichikroq bog'chalar bilan o'ralgan Algambra ("qizil uy")

¹⁶ Стойчев Л. Парковое и ландшафтное искусство. София, 1962, 21bet.

¹⁷ Горохов В.А., Лунц Л.Б. Парки мира. М., Стройиздат, 1985, 18 bet.

deb tarjima qilinadi) saroyidan iborat bo'ldi va butun bir bog'lar tizimi bo'lgan Generamif yozgi qarorgohi yuqorida aytilgan tepalikda joylashgan.

Algambraning butun ansambli unchalik katta emas, uning maydoni bor-yo'g'i 13 ga. Saroyini o'rab turgan bog'lar doimiy kompozitsiyaga ega bo'lgan va saroy arxitekturasi bilan uzviy bog'langan, ammo bog'ning butun xududi yagona kompozitsiyaga ega emas. Bog'lar maydoni katta emas: Mitra bog'i – 1550 m², Sher bog'i – 530 m², boshqalari undan ham kichikroq. Ularning arxitekturaviy rejasi xususiyati shundan iboratki, bunda geometrik tasvirlardan tashqari bezakdor suv havzalari va favvoralar keng qo'llangan va gullar o'tqazilgan tuvaklardan ham foydalanilgan.

O'rta asrlarda bog'-park san'ati. Ma'lumki, o'rta asrlar ko'plab o'zaro urush voqealariga boy bo'ldi. Mudofaa maqsadida baquvvat devorlar bilan o'ralgan qal'alar qurildi. Shuningdek dindorlar uchun ibodatxonalar, shuningdek shaharlar qurildi. Qal'a, ibodatxona va shaharlar maydonida binolar ko'p qurilganligi uchun bog' va parklar uchun juda kam joy qoldi. Lekin bunday sharoitlarda ham bog'lar qurildi, ularni adabiy manbalar va rangtasvir asarlarida kuzatish mumkin.

Badiiy ijod yo'nalishini tanlagan cherkov landshaft san'atida bezakdor elementlarga kam e'tibor berdi. Bog'larda dorivor o'tlar va meva-sabzavotlar yetishtirdilar.

XIII asrda Italiyada devor bilan o'ralgan va anchagina katta bog'lari bilan dabdabador shahardan tashqari villalar qurildi. Dante oilasi Kameretda, Gamboloti oilasi Pizeda, Viskonti oilasi Milanda villa qurdilar.

XIV asr birinchi yarmida Fransiyada ko'plab bog'lar paydo bo'ldi. Parij yaqinida artuadagi Sena daryosining baland qirg'og'ida qurilgan bog' shular jumlasidandir. Luvrda Karl V bog' qurdirgan.¹⁸ O'rta asrlar oxirida bog'larda pavilyonlar, shiypolar, hovuzlar paydo bo'ldi.

Estetik dastur va texnik imkoniyatlarga ko'ra har bir tarixiy davrlarda bog'lar qiyofasi, ularning uslubini belgilovchi prinsiplar va usullar vujudga keldi. Bunda doimiy va manzarali singari ikki asosiy uslubiy yo'nalishlar shakllandi.

Doimiy uslub yo'nalishi uchun geometrik reja (to'g'ri yo'l, parter va gulzorlarning geometrik shakli, kompozitsion o'qni simmetrik bezash va boshqalar), arxitekturaviy ishlov berilgan, terraslangan yuza, bosh binoning mavqeini ta'kidlanganligi, suv havzalarining aniq shakllari, daraxtlar va butalarni qator ekish

¹⁸ Горохов В.А., Лунц Л.Б. Парки мира. М., Стройиздат, 1985, 20 бет.

va ularga shakl berish kabilar xos bo'ldi. Sharq, Yunoniston va Rimning qadimgi bog'lari, o'rta asrlar va Uyg'onish davri bog'lari, XVII asr fransuz doimiy parklari, XVII asr oxiri XVIII asr birinchi yarmi Rossiya bog'lari va parklari shu guruhga kiradi. Manzarali uslubiy yo'nalish doimiydan farqli tabiatning tabiiy go'zalligini aks ettiradi va ta'kidlaydi. U erkin setkali rejasi, ilon izi yo'llari, tabiiy relyefi, suv havzalari, ko'lmaklar, o'tloqlarning erkin shakllari bilan ajralib turadi. Xitoy va Yaponiyaning bog'lari, XVIII asr Yevropa va XVIII-XIX, XIX-XX asrlar Yevropa, Amerika, Rossiya bog'-park san'ati shu manzara parki uslubiga bir yo'nalishdagi parklarda boshqalarning usuli ham mavjud bo'ladi. Zamonaviy bog'lar uchun ikkala yo'nalishdagi usullarni deyarli barobar ishtiroki xos bo'ladi.

O'rta asrlar bog'i kichikroq hajmda bo'lgan va odatda kvadrat va to'rtburchak shakllarga bo'lingan. Rejalashtirishda yangi jihat – labirint paydo bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yusupaliyeva, Dilafruz K. "The Importance Of National Values In The Formation Of Intellectual Power." *Journal of Positive School Psychology* 6.7 (2022): 5199-5206.
2. Kaxramonovna, Yusupaliyeva Dilafruz. "Mass-Cultural and Concert-Calendar Year Plans of Watching the Formation of the Event." *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN* 4.10 (2023): 30-35.
3. Yusupaliyeva, D. K. "Political role of television in the development of national ideology." *ISJ Theoretical & Applied Science*, 06 (86) (2020): 665-667.
4. Kaxramonovna, Yusupaliyeva Dilafruz. "Modern Trends in the Development of Culture and Art Management." *Journal of Innovation in Education and Social Research* 2.1 (2024): 181-188.
5. Kaxramonovna, Yusupaliyeva Dilafruz. "Implementation of Public-Private Partnership in Culture and Recreation Gardens." *Journal of Innovation in Education and Social Research* 2.1 (2024): 172-180.
6. Yusupaliyeva, D. K. "Development of mutually beneficial cooperation of Uzbekistan within the SCO." *ISJ Theoretical & Applied Science*, 05 (85) (2020): 901-903.
7. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В СФЕРЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНСТИТУТОВ ТЕЛЕВИДЕНИЯ." *Russian-Uzbekistan Conference*. Vol. 1. No. 1. 2024.
8. Yusupaliyeva, Dilafruz Qahramonovna. "ROSSIYADA BOG '-PARK QURILISHI TARIXIDAN." *Oriental Art and Culture* 5.5 (2024): 444-450.

9. Kalkanatov, Asilbek. "PROFESSIONAL QUALIFICATION OF THE MANAGER IN THE CULTURAL FIELD." JOURNAL OF ECONOMY, TOURISM AND SERVICE 2.9 (2023): 19-23.
10. Kalkanatov, Asilbek. "THE IMPORTANCE OF MANAGING THE PARTICIPATION OF CULTURAL AND ART INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS IN CULTURAL ACTIVITIES." Journal of Innovation, Creativity and Art 2.9 (2023): 7-10.
11. Irisboyeva, D. E. "AMIR TEMUR DAVRIDA MADANIYATNING YUKSALISHI." ARXITEKTURA, MUHANDISLIK VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR JURNALI 2.5 (2023): 31-33.
12. Kolkanatov, Asilbek. "IFTIKHORI TIMSOLI TUMOR BRANCH." JOURNAL OF HEALTHCARE AND LIFE-SCIENCE RESEARCH 2.11 (2023): 67-69.
13. Nazarbay o'g'li, Qolqanatov Asilbek. "OMMAVIY TOMOSHA MUASSASALARI FAOLIYATI TAHLILI." Academic Integrity and Lifelong Learning (France) 2 (2023): 15-21.
14. Nazarbai, Kolkanatov Asilbek. "NEW VOICE IN UZBEK DIRECTION." Journal of Innovation, Creativity and Art 2.12 (2023): 65-70.
15. QOLQANATOV, Asilbek. "MA'DANIYAT VAZIRLIGI VA MADANIYAT MARKAZLARI: TARIXIY TARAQQIYOT JARAYONLARIDAN." News of UzMU journal 1.1.1. 1. (2024): 16-20.
16. Nazarbay o'g'li, Qolqanatov Asilbek. "OMMAVIY TOMOSHA MUASSASALARI FAOLIYATI TAHLILI." Academic Integrity and Lifelong Learning (France) 2 (2023): 15-21.
17. Nazarbaevna, Qolqanatova Alfiya, and Kojalepesov Sultanbay Serjanovich. "The Importance of Scenario in Cultural Events." EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION 4.2 (2024): 259-262.